

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНИХ ПОРЯДКІВ Д.НОРТА

Павленко Н.В., к.е.н., доц.

Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків

Модернізація економіки України вимагає суттєвих інституційних змін. Визначення їх напрямків має ґрунтуватися на чіткому розумінні природи суспільно-економічного ладу, що склався в Україні, та відповіді на питання про кінцеву мету інституційних реформ. На жаль, в усіх програмних документах уряду та парламенту присутня лише загальна ідея про необхідність перетворення України на конкурентоспроможну європейську державу та перехід на європейські стандарти в різних сферах суспільного життя.

На наш погляд, така мета може розглядатися лише як стратегічна щонайменше на наступні 50 років, оскільки для того, щоб побудувати європейські інститути спочатку потрібно поміняти цінності, а це завдання не для одного покоління. Світовий досвід переконливо доводить, що механічне перенесення хай і більш досконалих, але чужих інститутів на непідготовлений відповідними цінностями ґрунт, приводить зрештою до їх викривлення в процесі адаптації до місцевих умов. Безперечно, революційні події 2014 року свідчать про те, що ціннісний зсув в українському суспільстві розпочався, але, на наш погляд, критична маса носіїв нових цінностей ще не досягнута. Тому проблема набагато складніша, ніж просто запозичення європейських інститутів. Вона полягає у відсутності в Україні базових умов для їх трансплантації.

Краще зрозуміти витоки цієї проблеми дозволяє аналіз українського суспільства за допомогою інструментарію теорії суспільних порядків Д.Норта. Він показує, що Україна належить до країн, у яких домінує так званий «суспільний порядок обмеженого доступу», основними характеристиками якого є повільно зростаюча економіка, недемократичний політичний режим, переважаючі суспільних відносин, заснованих на особистих зв'язках, відсутність верховенства права для всіх, слабо захищені права власності. З метою вирішення проблеми насильства (без якого неможливо забезпечити ані політичну, ані економічну владу) у таких суспільства створюється «домінуюча коаліція», яка обмежує доступ до цінних економічних ресурсів та видів діяльності, вилучає ренту і

перерозподіляє її як поміж власними членами, так і між елітами та суспільством.

В світлі цієї теорії стає зрозумілою глибинна економічна причина хвилі насильства, що торік захлеснула Україну, – порушення балансу інтересів між окремими угрупованнями у складі «домінуючої коаліції» (яка отримала у нас назву олігархії) внаслідок спроби монополізації політичної та економічної влади в руках колишнього президента та відсторонення від джерел ренти решти елітних угруповань. Сьогодні Україна може отримати другу хвилю насильства через підвищення тарифів на комунальні послуги, оскільки це руйнує іншу суспільну домовленість – привілей привласнення ренти елітами в обмін на патерналізм держави на користь громадян. Суспільство справедливо вимагає знищити джерела формування ренти, перш за все корупційні. Це не відповідає інтересам переважної більшості членів домінуючої коаліції, а без політичної волі такі кардинальні зміни неможливо здійснити. Виникає закляте коло.

Аналіз досвіду країн, яким вдалося його розірвати та перейти до «суспільного порядку відкритого доступу» і до яких належать країни ЄС, показує, що насамперед потрібно зосередитися на створенні граничних умов для такого переходу в межах суспільства з обмеженим доступом. Першою з них має бути верховенство права для еліт. Перетворення привілеїв на права сприятиме формуванню безособових відносин всередині домінуючої коаліції, а посилення судової системи упорядкує ці відносини. Другою умовою є розвиток безстроково існуючих організацій у суспільній та приватних сферах, ідентичність яких не залежить від ідентичності їх членів. Це дозволяє стабілізувати безособовий обмін і відносини. Третя умова – консолідований контроль над збройними силами – розширює масштаб і охопту безособових взаємин між елітами.

Виходячи з цього основними напрямками інституційних реформ в Україні мають стати наступні: специфікація прав власності, дерегуляція економіки, демонополізація ринків, підвищення прозорості діяльності органів влади, стимулювання розвитку інститутів громадянського суспільства, створення умов для формування ідеологічних політичних партій, забезпечення незалежності судової системи та правоохоронних органів від політичного втручання, відновлення контролю держави над усіма озброєними структурами.

На наш погляд, реалізація інституційних реформ на цих напрямках дозволить і Україні досягнути її амбітної мети.